

Денис Король

IN MEMORIA: ПРОБЛЕМНІ ПОЛЯ КУЛЬТУРАЛЬНОЇ АРХЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ Л. С. КЛЕЙНА

У нарисі прокоментовано взаємну кореляцію таких наукових галузей, як археологія та історія, в контексті культури. Проаналізовано історичну культурологію, чи то cultural history, та перекинуто місток до аналогічного напрямку в контексті старожитностей – культуральної археології. Відправними працями для цього обрано творчий доробок фахівця з археології, історії культури, гомерівських студій, індоєвропейістики та порівняльного мовознавства – Льва Самуїловича Клейна, а сам матеріал, по суті, написано з нагоди роковин смерті цього видатного дослідника.

На базі коментарів Л. Клейна обґрунтовано загальну потребу дисциплінарного відмежування археології від історії (що досліджує поодинокі, непересічні випадки та події, але не повсякдення). Прокоментовано методологічну паралель археології до криміналістики тощо. З останньою можна пов'язати і специфіку історичної культурології, для чого автор цього дослідження звернувся до аргументів А. Флієра, згідно з якими cultural (pre-)history так само вивчає культурні уламки. Сама культура не є предметом дослідження культуральної праісторії, та натомість постає матеріалізованою («урічовленою») формою втілення суспільної свідомості, яку ця галузь наразі й вивчає.

Ключові слова: антропологія, історична культурологія, культуральна історія, культуральна археологія, преісторія, прикладна галузь, міждисциплінарні дослідження, Лев Самуїлович Клейн.

Постановка проблеми та мета статті. Донині у вітчизняній науці фактично ніхто не веде мову про «cultural archaeology». Хоча декілька видатних фахівців свого часу вели дослідження саме в цьому річищі. Сама ця наука має декілька векторів різного дисциплінарного поля, що свідомо демонструють західні вчені, але майже не визнають на пострадянських теренах. Донині археологію вважають «помічницею історії», прив'язують до відповідних мети та предметного поля, а самі старожитності донині переважно лише каталогізують та типологізують. Якщо ж ці дані залучаються до суспільно-гуманітарних спостережень, у багатьох виникає спротив і щире незрозуміння такого «долання кордонів». Але ж на чималий обсяг запитань довкола старожитностей класична польова археологія як дисципліна дати відповіді сама по собі не здатна. З іншого боку, вона дає змогу професійно досліджувати старожитності без узагальнень чи трактувань, і не має претендувати на цілісну реконструкцію історичного знання (а отже й бути підгалуззю дисципліни «Історія»). Будучи прикладною дисципліною з дослідження та атрибуції старожитностей, вона, втім, здатна стати корисною помічницею як істориком, так і антропологом, палеогенетиком, мистецтвознавцем, культурологом тощо. Про це свого часу неодноразово писав

петербурзький професор Лев Самуїлович Клейн. На жаль, його яскравий багаторічний науковий шлях обірвався в листопаді 2019 р.

Цей нарис можна вважати *оммажем* вельмишановному Л. С. Клейну. Варто лишень зауважити, що автор не воліє занурюватися в біографічні чи психологічні деталі, про які було б доречніше писати тим, хто особисто добре знав дослідника. Можемо радше процитувати одного з учнів покійного Л. Клейна – професора С. Пустовалова: «Можна сказати, що Лев Самуїлович Клейн – це ціла епоха. Сьогодні вона завершилася. Але книги Л. С. Клейна ще довго будуть визначати напрямки розвитку світової археології» (Пустовалов 2020, с. 169).

На цих сторінках намічено певну проблематику, яку порушували вперше у сімдесятих роках минулого століття, та відчувається, що «віз понині там». Дисциплінарні межі археології, історії та культурології у їхній щільній взаємодії, а також наукові параметри проміжних галузей та напрямів, безумовно, варті уваги нинішніх фахівців, аби дослідницькі завдання йшли в унісон з обраними методами та галузевим спрямуванням.

Очевидним постає усвідомлення культури як *отримуваного протягом виховання та подальшої комунікації набору відтворених форм взаємодії індивідів між собою та з навколишнім*

оточенням, а також способів продукування певних інструментів, які полегшують таку взаємодію.

Таким інструментарієм в одних випадках постають крем'яні скребки, в інших – шляхи сполучення, у третіх – стільниковий зв'язок чи нейромережі. Все це – матеріальна спадщина, що відбиває, своєю чергою, спадщину нематеріальну: ментальні моделі та нюанси культури повсякденності, образи мистецтва чи найпоширеніші ідеї, прийнятні в соціумі техніки дозвілля чи передання досвіду. Отже, наукові спостереження з сучасних форм культури за умови необхідних корекцій можливо застосовувати і для зниклих культурних форм. Навряд чи це є порушенням «кордонів» чи методологічною недопустимістю, адже існує, скажімо, напрям т.зв. *Industrial Archaeology*, що досліджує не старожитності, але яку, зокрема, зараховують саме до *культуральної археології* (див.: Palmer 2014).

Професор Л. Клейн писав, зокрема, таке: «В історії [як дисципліні] приховано, наразі, дві науки, і історик постає в ролі двох дослідників: історика-джерелознавця та історика-синтезатора. Перший препарує письмові джерела для іншого: досліджує текст (текстологія), його певність та автентичність <...> (зовнішня критика), надійність як джерела (внутрішня критика). Інший, натомість, витягує звідти зміст і порівнює з іншими джерелами, синтезуючи відомості про історичні події та процеси. Наразі робота археолога (антрополога, топоніміста тощо) є повністю аналогічною роботі історика-джерелознавця. І жодним чином не відповідає роботі історика-синтезатора, оскільки в нього немає відповідної кваліфікації, він не є компетентним» (Маркіна 2017).

Стан наукової розробки проблеми. Історія як наукова дисципліна пережила в останні сто років декілька цікавих трансформацій. У контексті проблемних полів археології та культурології вважаємо за потрібне їх прокоментувати.

Від часів Геродота *historiae* як опис подій минулого був основою відповідних розвідок. Згодом закріпилася академічна практика документознавства та архівної справи, що давали змогу почути певні свідчення від безпосередніх сучасників віддаленої епохи. Старожитностями опікувались антикварна справа та колекціонування, що згодом переросли в академічну галузь музейництва. Зрештою статус академічних нарисів здобула *дописемна історія*. Найбільш фундаментальні археологічні вимоги до польових розкопок озвучили з кінця XIX ст. передусім представники північноєвропейської археології О. Монтеліус та С. Мюллер. Протягом XX ст. польова дисципліна набула акуратності

та озброїлася допоміжними лабораторними засобами, що нині дає змогу давати доволі точну *експертну оцінку*. Це не випадковий вислів, який пересічна людина нерідко чує в кримінальних серіалах, адже саме тут ми натрапляємо на одне з тих влучних спостережень Л. Клейна, з котрим донині не змирилися причетні.

На думку Л. Клейна, класична археологія не є ані самостійною суспільною галуззю, ані «спеціальною історичною дисципліною», хоча й близька до останньої за роллю для історії. Наразі ж це прикладна наука на кшталт хірургії чи криміналістики (Клейн 2001, с. 15–18), що має справу зі старожитностями і здатна вийти на кабінетний рівень приблизного узагальнення. Та від кабінетного археолога вимагаються вже книжна ерудиція і міждисциплінарність, що мимоволі віддаляють його від розкопок, і водночас зближують з іншими науками (як-от етнологія, антропологія, порівняльне мовознавство тощо) (Клейн 2015-16, с. 12). Як результат може виникнути глибокий метарівень усвідомлення. Нова площина, яка вже не може вважатися просто сферою класичної археології, – що й демонструють нам дослідження самого Клейна, так само як М. Чмихова, Ю. Павленка та багатьох інших.

Ми хочемо зайвий раз конкретизувати відсутність тотожності історії та археології, в той час як культура є неодмінним складником археологічних досліджень з одного боку, і сама історія значно більшою мірою пов'язана з вивченням культури, ніж історики дозволяють собі визнавати. Культуролог А. Флієр зауважує істотну тотожність понять «історія» і «культура»: «Історія постає описом динаміки того, що в статті розглядається як культура. Звідси сенс історії в тому, щоб бути динамікою культури, а сенс культури в тому, щоб бути актуальною історією» (Флієр 1999, с. 153–154). Сам Л. Клейн віддавав перевагу більш загальному визначенню культури, «...заснованому на розумінні інформаційних процесів у суспільстві і характері програмування індивідуальної поведінки» (Клейн 2018, с. 278).

Повертаючись до академічної історії, зазначимо ті її трансформаційні галузеві процеси, що протягом XX ст. змінили вивчення минулого на парадигмальному рівні.

Передусім варто згадати рух джерелознавчого гіперкритицизму кінця XIX ст. (Л. Ранке, Я. Буркхардт, Т. Моммзен, І. Дройзен та ін.). Лунали заклики не довіряти наосліп свідченням Геродота, Тацита, Сима Цяня чи Нестора-літописця за їхньої явної тенденційності: фахівці встигли неодноразово пересвідчитись у неточності історичних літописів (завдяки, зокрема, археологічним знахідкам)

(Клейн 2004, с. 89–93). Водночас розпочалися праці, чії автори намагались поєднати різні дані і отримати своєрідну «картину доби» як цілісне полотно: «культуральну історію» (*cultural history*), з розвитком якої пов'язують таких фахівців, як М. Біцилли, Е. Дюркгейм та Й. Хьойзінга. Нові сторінки в ній напишуть мистецтвознавці Абі Варбург та Ервін Панофські, а також фахівці з соціоекономічних спостережень, як, скажімо Ф. Бродель та П. Бурд'є (Бєрк 2016, с. 20–28, 91–94; Парохонський 2000, с. 9). Повоєнні викладки В. Г. Чайлда, а в подальшому – від М. Гімбутас чи В. Масона за аналогією варто називати, відповідно, «*cultural prehistory*».

Окремим революційним явищем у річищі дослідження минулого стала Нова історична школа в Парижі – майбутня школа «*Анналів*». Читаючи історичні хроніки, її представники звертали увагу передусім на несвідомі обмовки та замовчування, а найбільш цікавими текстами для них поставали не так хроніки, як щоденники та епістолиї. Представники *Nouvelle histoire* занурилися у культуру повсякденності, виділяючи категорії ментальності певного соціуму за певної доби. Саме вони звернули увагу решти істориків на моделі сну чи вживання їжі, одягу та дозвілля, на смерть та дитинство тощо – до того ж, що важливо, не еліти, а пересічного населення (т. зв. «*мовчазної більшості*»). Це якісний метарівень, що також вимагає міждисциплінарності та ерудованості, яку виразно демонструють роботи Л. Февра, М. Блока, Ж. Ле Гоффа, а надто – таких дотичних до напряму фахівців наступного покоління, як-от Ф. Ар'єс, Г. Кнабе та А. Гуревич, чий науковий доробок по суті є *культурологією*. Таке зауваження здатне викликати у фахівців певний спротив, та аргументів на користь сказаного вистачає (сам цей напрям мав назву «нова культурна історія» (Флиер 2011)).

Звісно, культурологічність пізніх праць Арона Яковича не була повною мірою свідомим науковим вибором: він просто потрапив у нішу, де його менше цькували маститі радянські медієвісти за «сумнівні» з партійного погляду настрої та переконання, і цю близькість до творчої долі самого Клейна А. Гуревич визнав у відповідному листуванні (Клейн 2010, с. 222–224). Водночас це розширило його й без того широкий кругозір і дозволило в подальших публікаціях виходити на метарівень розуміння повсякденних реалій людей відповідної доби. Ось це і називають *культуральною історією* (П. Бьорк) чи то *історичною культурологією* (А. Фліер).

Виклад основного матеріалу. Культурологічна наука на світанку свого формування була мало не синонімом антропології (небіологічної),

і в працях таких корифеїв, як Л. Уайт, А. Крьобер чи Дж. Фейблман, культурна специфіка того чи іншого народу проявляється синхронно в матеріальних об'єктах та у фольклорі, танцях, виставах, орнаментиці, культурі повсякдення тощо. Себто такі моменти не розділялися (культура як «*фабрика з виробництва сенсів*»). І лише в суто історичних та археологічних публікаціях (зокрема радянських та пострадянських) регулярно протиставлялася «*матеріальна та духовна культура*». Такий розподіл, на жаль, є актуальним і понині (Хольюшкин, Витяев, Костин 2013). Сам Л. Клейн відчував штучність і непевність зазначеного розподілу, та все ж змушений був змиритися з його тимчасовою доцільністю (Клейн 2018, с. 105–119). Час розсудить, чи це так, проте варто наголосити, що матеріальне та символічне в культурі сплетені надто тісно. Натомість «духовну культуру» доцільно виокремлювати хіба що в контексті суто культово-релігійної сфери (Флиер 2012, с. 14–15). Отже, матеріальним і монументальним культурним пам'яткам варто протиставляти власне *нематеріальні*.

Нині культурологія постає інтегративною міждисциплінарною галуззю знання, що вивчає змістові та смислові прояви людського існування на базі відповідних проявів: матеріальних, символічних, інформаційних тощо (Флиер 2011). Сама специфіка її дослідницького поля майже завжди має історичний підтекст. Тож є цілком виправданою окрема підгалузь, що концентрується саме на проблемах історичної динаміки культури, походженні культурних феноменів, мінливості фундаментальних принципів і технологій організації та здійснення соціальної життєздатності суспільства – власне, *історична культурологія* (Флиер 1999, с. 157).

Для К. Акоюна предмет історичної культурології в царині духа, а полем дослідження стає будь-що, де проявилась людська творчість (Акоюн 2005, с. 29). Цей дослідник оперує категоріями більш емоційними, але загалом іде в тому ж річищі. Адже основу культури становить саме *взаємотворчий процес* – регулярно відтворюваний, базований на картині світу (ментальності), а її своєрідність визначають інтенсивність і динаміка інформаційного взаємобміну групи індивідів одне з одним і з навколишнім середовищем (ландшафтом), у процесі якого ця картина світу і формується.

Для С. Іконнікової достатньо того, що історична культурологія вивчає та порівнює історію культури і цивілізації (Иконникова 2012, с. 9). Натомість для А. Фліера це відбувається з позицій не історичної, а саме культурологічної

методології пізнання; зосереджуючись не так на раптових індивідуальних подіях (що саме тому потрапили в історичні хроніки), а на випадках чи ситуаціях за визначенням тривіальних, нормальних, повсякденних, а не шедевральних (Флиер 1999, с. 150; 2012, с. 17).

Суспільна історія вивчає події та історичні процеси колективної діяльності людей; історія культури досліджує результати і продукти такої діяльності; історична культурологія аналізує та реконструює контекст (соціальний, ментальний тощо), за якого все це відбувалось.

Цікава паралель історичної культурології саме з археологією: вона має справу з культурними уламками, розшарованим у часі та просторі відлунням колишнього повсякдення, розбираючи яке намагається провести певну реконструкцію – просто не матеріальної складової, а радше інформаційної. Ця галузь не досліджує культуру (sic!), культура не є її науковим предметом як у класичних *cultural studies* (їх краще передавати через поняття *культурографія* чи *культуроснавство*), натомість вона намагається вивчати саме стародавнє суспільство за рисами та характеристиками його культури. Тобто для *cultural (pre-)history* культура постає матеріалізованою («урічовленою») формою втілення суспільної свідомості (Флиер 2012, с. 18).

Завдання культурно-історичної інтерпретації пам'яток в археологічній дослідницькій процедурі Л. Клейн вважав більше схожим на завдання з перекладу з однієї мови на іншу, «...а також (іншим своїм боком) на завдання детектива. А зовсім не завдання історика. Таким чином, у застосуванні до власне археології пояснювальна функція виявляється функцією інтерпретаційною, і це виводить археологію з розряду історичних наук за її безпосередніми завданнями і методами, за її методологічною природою (хоча й не за кінцевою метою)» (Клейн 1999, с. 17).

Оскільки історія – наука про причинно-наслідковий подієвий зв'язок, Л. Клейн порівнює історика з суддею, що має відповісти на запитання *чому це сталося* і дати загальну оцінку-висновок, натомість археолог виявляє всі деталі, відповідаючи на запитання *що, де, звідки, коли і як саме*. «Це немовби слідчий, який запізнився на тисячі років до місця подій» (Клейн 2013, с. 688; 2015-16, с. 11; 2016). Але історична культурологія так само шукає «докази» – культурні артефакти, які б свідчили про різні вектори динаміки суспільної свідомості та результати їх опредмечення (Флиер 2012, с. 19).

На початку вісімдесятих років минулого століття археолог Марк Рааб підмітив, що в численних

археологічних працях почали замислюватися над глибинним наповненням поняття «культура» і його роллю в людинознавчих дисциплінах. Він озвучує потенційний напрям «*anthropological archaeology*», і, враховуючи, що в американській науці культуроснавством опікуються саме антропологи, і те, скільки уваги концепту культури присвятив у нрисі він сам, його публікацію можна сміливо заносити до аргументування *археології культуральної* (Raab 1980-81, р. 334).

Як зазначає С. Іконнікова в контексті роздумів В. Масона, культурологічний підхід до реконструкції та інтерпретації археологічної реальності не лише значно розширює діапазон вживаних категорій, понять і термінів, «але й дає змогу розкрити різноманіття історико-культурної динаміки стародавніх цивілізацій» (Іконнікова 2009, с. 22). Ще краще висвітлено культурологічний підхід В. Масона до вивчення старожитностей у розробках О. Бондарець. Зазначено, зокрема, що з використанням археологічних матеріалів культурологічні розробки надають можливість аналізувати типи розвитку (спонтанну трансформацію, стимульовану трансформацію, пряме запозичення тощо) (Бондарець 2018, с. 113).

Висновки. Прискіпливий апологет традиційного галузевого розмежування легко віднайде з-поміж висловлювань Л. Клейна гіркі сумніви щодо культурології як науки та її права на існування (Щавелєв 2019, с. 145–146). Але, з одного боку, навіть там Л. Клейн визнає фундаментальну роль теорії культури (Клейн 1998, с. 278–281). Він лишень відмежовував її від самого поняття «культурологія», яку станом на середину дев'яностих років вважав штучною фікцією. Але вже в текстах двадцять років по тому таких висловлювань ми не знайдемо. Доброю рисою Льва Самуїловича було якраз те, що він був здатен з часом відмовитися від певних своїх переконань, які в контексті нових даних широ визнавав хибними. І навіть у більш ранніх його працях можна знайти твердження на кшталт: «...Ані сума старожитностей, ані реконструйована матеріальна культура не становлять цілісної системи. Це – ізольовані, незамкнені, виокремлені за другорядною ознакою (матеріалу і збереження) блоки цілісної системи – культури». А її він радить розглядати в статистичній та динамічній (Клейн 2004, с. 75).

Водночас, повторимося, для Л. Клейна було очевидним, що саму культуру має вивчати не археологія і що це вимагає принципово інакшої методики. У ширшому контексті дослідник мріяв про ансамбль дисциплін, здатних висвітлити різні аспекти минувшини через органічний взаємний обмін наробками. Ідеальним втіленням професор

вважав єдиний інституційний департамент: антропологічний факультет, на якому з кафедрою археології сусідили б кафедри антропології, етнографії, культурології, музеєзнавства, первісного і давнього мистецтва, теоретичної лінгвістики, історичної географії та кліматології тощо (Клейн 2016).

І хоча антропологічного департаменту українська наука досі не має (і не факт, що створить у найближчому майбутньому), маємо втішний

прецедент оригінальної кафедри культурології та археології, створеної доктором історичних наук М. Чмиховим у 1992 р. в стінах Національного університету «Києво-Могилянська академія» (докладніше див.: Бондарець 2018, с. 99–100). Тандем існував недовго, та попри всі нюанси показав себе плідним, і хочеться вірити, що напрям дослідження культури та цивілізації в контексті старожитностей приваблюватиме студентство й надалі.

Список використаної літератури

- Акопян К. З. Историческая культурология как самостоятельная дисциплина. *Вестник ВятГГУ*. 2005. № 13. С. 22–34.
- Бёрк П. Что такое культуральная история? / пер. И. Полонской. Москва : Высшая школа экономики, 2016. 240 с.
- Бондарець О. В. Методологічні аспекти вивчення археологічних пам'яток в контексті культурології. *Культурологія: Могилянська школа* : кол. монографія / під ред. М. А. Собуцького, Д. О. Короля, Ю. В. Джулая. Київ : ФОРМ Філюк О., 2018. С. 99–129.
- Иконникова С. Н. Археология и культурология: взаимосвязь и диалог. *Проблемы культурогенеза и культурного наследия: Сборник статей к 80-летию Вадима Михайловича Массона*. Санкт-Петербург : Инфо Ол, 2009. С. 16–24.
- Иконникова С. Н. Контуры и перспективы исторической культурологии. *Вестник СПбГУКИ*. 2012. № 1(10). С. 6–14.
- Клейн Л. С. Культуролог – это кто? *Культурология как она есть и как ей быть* / глав. ред. Л. Морева. Санкт-Петербург, 1998. С. 277–282.
- Клейн Л. С. Функции археологической теории. *Stratum plus*. 1999. № 3. С. 8–25.
- Клейн Л. С. Принципы археологии. Санкт-Петербург : Бельведер, 2001. 152 с.
- Клейн Л. С. Введение в теоретическую археологию. Кн. 1. *Мета-археология : учеб. пособ.* Санкт-Петербург : Бельведер, 2004. 470 с.
- Клейн Л. С. Трудно быть Клейном: Автобиография в монологах и диалогах. Санкт-Петербург : Нестор-История, 2010. 730 с.
- Клейн Л. С. Теоретическая ориентация польской археологии [рецензия]. *Российский археологический ежегодник*. 2013. № 3. С. 685–691.
- Клейн Л. С. Размышления о теоретической работе в археологии (отклик на статью Я. А. Шера). *Российский археологический ежегодник*. 2015–2016. № 5–6. С. 6–16.
- Клейн Л. С. Об идеальной среде для преподавания археологии. Речь проф. Л. С. Клейна на юбилее кафедры археологии Санкт-Петербургского университета 19.10.2016. genofond article № 34990. URL: http://genofond.spb.ru/?page_id=11516 (дата обращения: 01.03.2020).
- Клейн Л. С. Культура и эволюция: теоретические исследования. Санкт-Петербург : Евразия, 2018. 313 с.
- Маркина Н. Девять десятилетий Клейна (Интервью к юбилею от 01.07.2017). URL: http://genofond.spb.ru/?page_id=27502 (дата обращения: 01.03.2020).
- Парахонський Б. О. Методологічні аспекти культурології. *Maricтеріум*. Київ : Стило, 2000. Вып. 5 : Культурологія. С. 4–11.
- Пустовалов С. Ж. Эпоха Л. С. Клейна. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts Series in Museology and Monumental Studies*. 2019. № 2(2). С. 167–171. <https://doi.org/10.31866/2617-7943.2.2.2019.188481>
- Флиер А. Я. Культура как смысл истории. *Общественные науки и современность*. 1999. № 6. С. 150–159.
- Флиер А. Я. Историческая культурология как область знания. *Культурологический журнал / Journal of Cultural Research*. 2011. № 2(4). URL: <http://www.cr-journal.ru/rus/journals/56.html> (дата обращения: 01.03.2020).
- Флиер А. Я. История общества – история культуры – историческая культурология. *Вестник МГУКИ*. 2012. № 6(50) ноябрь–декабрь. С. 14–21.
- Холюшкин Ю. П., Витяев Е. Е., Костин В. С. Культурологическая археология. *Задачи археологии и методы их решения*. Новосибирск : Манускрипт, 2013. С. 31–33. (Информационные технологии в гуманитарных исследованиях; Вып. 18).
- Щавелёв С. П. Археолог на позиции культуролога: имеет право? (рец.: Клейн Л. С. Культура и эволюция. Теоретические исследования. СПб. : Евразия, 2018. 316 с.). *Первобытная археология. Журнал междисциплинарных исследований*. 2019. № 2. С. 140–152.
- Palmer M. Industrial Archaeology. *Encyclopedia of Global Archaeology* / ed. C. Smith. New York : Springer, 2014. P. 3853–3862. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0465-2_1769
- Raab L. M. Do Cultural Explanations of the past Have a Future? *North American Archaeologist*. 1980–1981. Vol. 2(4). P. 331–343.
- Акопян, Karen. 2005. “Istoricheskaya kulturologiya kak samostoyatel'naya distsiplina.” *Vestnik VyatGGU* 13:22–34 [in Russian].
- Burke, Peter. 2016. *What is Cultural History?*, trans. I. Polonskaia. Moscow: Vysshaya shkola ekonomiki [in Russian].
- Bondarets, Oksana. 2018. “Metodolohichni aspekty vuvchennia arkhelohichnykh pamiatok v konteksti kulturolohii.” In *Kulturolohiiia: Mohylianska shkola* [Cultural Studies: Mohylianska School], edited by M. A. Sobutsky, D. O. Korol, Yu. V. Dzhulay, 99–129. Kyiv: FOP Filiuk O. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15233> [in Ukrainian].
- Flier, Andrei. 1999. “Kultura kak smysl istorii.” *Obshchestvennyye nauki i sovremennost* 6:150–9 [in Russian].
- _____. 2011. “Istoricheskaya kulturologiya kak oblast znaniya.” *Journal of Cultural Research* 2(4). <http://www.cr-journal.ru/rus/journals/56.html> [in Russian].
- _____. 2012. “Istoriya obshchestva – istoriya kultury – istoricheskaya kulturologiya.” *Vestnik MGUKI* 6(50):14–21 [in Russian].
- Ikonnikova, Svetlana. 2009. “Arkheologiya i kulturologiya: vzaimosvyaz i dialog.” In *Problemy kulturogeneza i kulturnogo naslediya: Sbornik statey k 80-letiyu Vadima Mikhaylovicha Massona*, 16–24. Saint Petersburg: Info OI [in Russian].
- _____. 2012. “Kontury i perspektivy istoricheskoy kulturologii.” *Vestnik SPbGUKI* 1(10):6–14 [in Russian].
- Kholuyshkin, Yuriy, Yevgeniy Vityaev, and Vitaliy Kostin. 2013. “Kulturologicheskaya arkheologiya.” In *Zadachi arkheologii i metody ikh resheniya*, 31–3. Novosibirsk: Manuskript. (Informatsionnyye tekhnologii v gumanitarnykh issledovaniyakh; Issue 18) [in Russian].
- Klein, Leo. 1998. “Kulturolog – eto kto?” In *Kulturologiya kak ona est i kak ey byt*, edited by L. Moreva, 277–82. Saint Petersburg [in Russian].

1999. "Funktsii arkeologicheskoy teorii." *Stratum plus* 3:8–25 [in Russian].
2001. *Printsipy arkeologii*. Saint Petersburg: Belveder [in Russian].
2004. *Vvedenie v teoreticheskuyu arkeologiyu. I. Metaarkeologiya*. Saint Petersburg: Belveder [in Russian].
2010. *Trudno byt Kleinom: Avtobiografiya v monologakh i dialogakh*. Saint Petersburg: Nestor-Istoriya [in Russian].
2013. "Teoreticheskaya orientatsiya polskoy arkeologii" [retsenziya]. *Rossiyskiy arkeologicheskij ezhegodnik* 3:685–91 [in Russian].
- 2015-16. "Razmyshleniya o teoreticheskoy rabote v arkeologii (otklik na statyu Ya. A. Shera)." *Rossiyskiy arkeologicheskij ezhegodnik* 5–6:6–16 [in Russian].
2016. Ob idealnoy srede dlya prepodavaniya arkeologii. Rech prof. L. S. Kleyna na yubilee kafedry arkeologii Sankt-Peterburgskogo universiteta 19.10.2016. genofond article № 34990. http://genofond.rf/?page_id=11516 [in Russian].
2018. *Kultura i evolyutsiya: teoreticheskie issledovaniya*. Saint Petersburg: Yevraziya [in Russian].
- Markina, Nadezhda. 2017. Devyat desiatiletii Kleina. http://genofond.rf/?page_id=27502 [in Russian].
- Palmer, Marilyn. 2014. "Industrial Archaeology." In *Encyclopedia of Global Archaeology*, edited by C. Smith, 3853–62. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0465-2_1769
- Parakhonsky, Borys. 2000. "Methodological Aspects of Culture Studies." *Magisterium. Culturology* 5:4–11. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13911/Parakhonskyi_Metodolohichni_aspekty_kulturolohii.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Pustovalov, Serhii. 2019. "Epokha L. S. Kleina." *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts Series in Museology and Monumental Studies* 2(2):167–71. <https://doi.org/10.31866/2617-7943.2.2.2019.188481> [in Ukrainian].
- Raab, L. Mark. 1980-81. "Do Cultural Explanations of the past Have a Future?" *North American Archaeologist* 2(4):331–43.
- Shchhavelev, Sergey. 2019. "Arkheolog na pozitsii kulturologa: imeet pravo? (rets.: Kleyn L. S. Kultura i evolyutsiya. Teoreticheskie issledovaniya. SPb.: Yevraziya, 2018. 316 s.)." *Pervobytnaya arkeologiya. Zhurnal mezhdistsiplinarnykh issledovaniy* 2:140–52 [in Russian].

Denys Korol

IN MEMORIA: PROBLEMATIC FIELDS OF CULTURAL ARCHAEOLOGY IN THE CONTEXT OF LEO KLEIN'S OBSERVATIONS

Up to nowadays, archaeology is considered to be a "history assistant", tied to the linked aim and subject field, and the ancientities themselves are mostly just catalogued and typologized. It was obvious to Professor Leo Klein that ancient culture should be studied not by archaeology, requiring a fundamentally different methodology. Unfortunately, in November 2019, this outstanding researcher stopped his creative path, leaving behind many wise observations. This essay in memory of Lev Samuilovich substantiates his methodological observations around archaeology, history and culture.

While traditional history is based on written evidences and is interested in individual events, the archaeologist analyzes the exact circumstances under which and how these events occurred. In particular, the comparison of archaeology with criminology is accurate. Similarly, historical culturology deals with "clues": it analyzes cultural fragments, layered in time and space echoes of the former everyday life, disassembling which, tries to carry out a certain reconstruction – not of the material component, but rather of information. For cultural (pre-)history, culture appears as a materialized ("objected") form of the mass consciousness embodiment.

Leo Klein certainly accepted the fundamental role of the theory of culture and just distinguished it from the very concept of "culturology", which as of the mid-nineties he considered as an artificial fiction. However, in the twenty years later texts we do not find such statements. In a broader context, the researcher dreamed of a disciplines ensemble capable of shedding light on various aspects of the past through a natural experience exchange. The ideal embodiment of which the professor considered to be a single institutional department: the Faculty of Anthropology, where the Archaeology Department would be adjacent to the Departments of Anthropology, Ethnography, Cultural Studies, Museum Studies, Primitive and Ancient Art, Theoretical Linguistics, Historical Geography, etc.

Keywords: anthropology, historical culturology, cultural history, cultural archaeology, prehistory, applied field, interdisciplinary research, Leo Klein.

Матеріал надійшов 10.09.2020

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)